

Nevidljivo povlačenje

Uticao nasilja prema ženama u politici
na političku participaciju žena u Srbiji

Nevidljivo povlačenje - Uticaj nasilja prema ženama u politici na političku participaciju žena u Srbiji

Sadržaj:

3	Uvodna reč
4	Uvod
5	1. 1. Žene u javnom prostoru – društveni i politički kontekst Srbije
7	2. 2. Pravni okvir i mehanizmi zaštite
7	2.1 Međunarodni dokumenti
8	2.2 Domaći propisi
9	3. 3. Oblici nasilja prema ženama u javnom prostoru
9	3.1 Semiotičko nasilje
9	3.2 Fizičko nasilje prema ženama u javnom prostoru
10	3.3. Psihičko nasilje prema ženama u javnom prostoru
10	3.4. Mizoginija kao osnova i motivator nasilja prema ženama u javnom prostoru
11	3.5. Seksualno uznemiravanje prema ženama u javnom prostoru
11	3.6. Nasilje prema ženama na Internetu posredstvom tehnologije
12	4. Iskustva političarki i aktivistkinja – nalazi iz istraživanja o uticaju nasilja prema ženama u javnom prostoru u Srbiji
12	4.1. Ulazak u politiku i motivacija
13	4.2. Iskustva nasilja i uznemiravanja
14	4.3. Reakcije okoline i institucija, značaj podrške
15	4.4. Uticaj nasilja na rad i lični život
15	4.5. Razlozi za povlačenje žena iz politike i javnog angažmana
15	4.6. Stavovi i preporuke

Uvodna reč

Iako smo već uveliko u 21. veku, žene u politici i dalje nisu ravnopravne sa muškim kolegama. suočavaju se sa upornim oblicima nasilja i široko rasprostranjenim obeshrabrivanjem kada je u pitanju političko angažovanje. Ovo je globalni problem, a Srbija nije nikakav izuzetak. Nasilje se kreće od verbalnog i digitalnog zlostavljanja do seksualnih i fizičkih napada. Bez obzira na oblik, istraživanje pokazuje da sistemski propust da se nasilje prema ženama u politici (NŽP) adekvatno adresira – kroz temeljne mehanizme i delotvorne sankcije – i dalje odvraća žene od težnje ka političkom liderstvu, pa čak i od najosnovnijih nivoa učešća.

Vestminsterska fondacija za demokratiju (WFD) podržava ravnopravno političko učešće marginalizovanih grupa, sa posebnim fokusom na žene. Ovu analizu je sproveo Centar za podršku ženama (CPŽ), oslanjajući se na sekundarno prikupljene podatke i fokus grupe sa ženama koje su (bile) politički aktivne, kako bi se otkrili osnovni uzroci niske stope političkog učešća i liderstva žena.

Ključni akteri, uključujući političke institucije, stranke i civilno društvo, moraju zajednički raditi na uspostavljanju bezbednih i ravnopravnih uslova za političko angažovanje žena u Srbiji. To podrazumeva jačanje mehanizama za rešavanje i sankcionisanje nasilja, kao i brzo i pravično reagovanje na prijavljene incidente. WFD je spreman da podrži ove napore kako bi se obezbedila snažnija politička zastupljenost, institucionalna inkluzija i prilike za političko liderstvo žena u Srbiji.

Vestminsterska fondacija za demokratiju (WFD), Srbija

Uvod

U savremenom društvenom i političkom kontekstu Srbije, žene koje su aktivno angažovane u javnom prostoru – bilo kroz institucionalnu politiku, građanski aktivizam ili neformalno društveno delovanje – sve češće su izložene sistematskom nasilju i pritiscima. Iako deluju iz različitih pozicija i struktura, političarke, aktivistkinje i članice lokalnih inicijativa dele jednu zajedničku osobinu: one predstavljaju izazov patrijarhalnim i isključujućim strukturama moći.

Javno angažovanje žena često se ne posmatra samo kao politički čin, već i kao narušavanje tradicionalnih rodnih uloga. Zbog toga nasilje koje doživljavaju nije isključivo političko – ono je duboko rodno obojeno, ispoljava se kroz seksističke napade, pretnje, govor mržnje, ponižavanje i različite oblike opstrukcije. Takvo nasilje ima za cilj da žene beshrabri, isključi ih iz političkog i javnog života i učini ih nevidljivima.

Nasilje prema ženama u politici ispoljava se kroz mnoge oblike: od digitalnog, verbalnog i psihičkog zlostavljanja, preko medijskog blaćenja, javnog sramoćenja, fizičkih napada, pretnji, uhođenja i uznemiravanja. Uobičajena institucionalna pasivnost doprinosi opstanku ovog nasilja, slabljenju zaštitnih mehanizama i normalizaciji mizoginije u javnom i političkom diskursu. Posebno zabrinjava uloga semiotičkog nasilja, putem kojeg se žene simbolički targetiraju kroz jezik, slike, etiketiranje i stereotipe.

U širem društvenom i političkom narativu prisutan je rastući trend antifeminističke retorike i povratak tradicionalnim rodnim normama. To se ogleda u glorifikaciji „tradicionalne žene“ (kao majke i domaćice), dok se politički aktivne žene prikazuju kao devijantne ili „neženstvene“. Takvi prikazi podstiču društveni pritisak i osudu njihovog političkog angažmana. Političarke se retko procenjuju isključivo na osnovu znanja, ideja ili delovanja.

Političarke u Srbiji se suočavaju sa duboko ukorenjenim rodnim ulogama koje ih svode na tzv. „prirodne“ sfere delovanja, uključujući porodicu, brigu o drugima, obrazovanje i „meke“ oblasti politike. **Istovremeno, oblasti moći, odlučivanja i bezbednosti i dalje se percipiraju kao domen muškaraca.** Kada žene pokažu ambiciju da se takmiče ravnopravno, često se suočavaju sa podsmehom, omalovažavanjem ili otvorenim verbalnim napadima.

Seksistički komentari o fizičkom izgledu, odeći, privatnom životu, bračnom statusu i majčinstvu i dalje su uobičajeni, ne samo u medijima, već i u parlamentarnim debatama, političkim kampanjama i na društvenim mrežama.

Takvi narativi ne samo da trivijalizuju ulogu žena u politici, već ih aktivno obeshrabruju da se uopšte uključe u politiku. Istraživanje pokazuje da su političarke i aktivistkinje kontinuirano izložene onlajn zlostavljanju, pretnjama i kampanjama mržnje. Društvene mreže se zatim koriste kao alat za organizovano targetiranje žena, uključujući govor mržnje, objavljivanje privatnih podataka (doxing) i zastrašivanje. Ovaj diskurs ima dvostruku funkciju: sa jedne strane, zastrašuje i obeshrabruje žene da se politički angažuju, a sa druge strane, stvara okruženje u kome se opravdava nasilje koje žene trpe.

Određeni mehanizmi za zaštitu žena u politici formalno postoje, ali se u praksi retko koriste. **U odsustvu sistemskih odgovora na nasilje, žene u politici suočene su sa teškim izborom: da ostanu tihe i povuku se, ili da progovore i rizikuju dodatne napade.**

Pored proceduralnih, formalnih, zakonodavnih i širih društvenih faktora koji utiču na političko učešće žena, ovo istraživanje se fokusira upravo na iskustva nasilja koje su doživele političarke i aktivistkinje, kao i na uticaj koji takvo nasilje ima na njihov dalji angažman ili povlačenje iz javnog života.

Analizom iskustava politički aktivnih žena i onih koje su angažovane u javnom životu, ovo istraživanje osvetljava obrasce, mehanizme i posledice takvog nasilja, kao i strategije otpora, solidarnosti i opstanka koje žene razvijaju unutar sve restriktivnijeg demokratskog prostora Srbije.

1. Žene u javnom prostoru – društveni i politički kontekst Srbije

Učešće žena u političkim institucijama u Srbiji značajno je poraslo tokom protekle decenije, pre svega zahvaljujući promenama u zakonodavstvu i uvođenju rodnih kvota. Istorijski posmatrano, od 1980-ih do danas, zastupljenost žena varirala je u zavisnosti od aktuelnog političkog i društvenog konteksta, kao i od samog političkog uređenja. Osamdesete godine obeležene su relativno visokim nivoom zastupljenosti žena – koji je povremeno nadmašivao učešće žena u parlamentima država članica Evropske unije (EU). Oštar pad usledio je tokom 1990-ih, dok je prva decenija 2000-ih donela novi uzlazni trend.

Tokom 1990-ih, udeo žena u političkom životu opao je na svega 8,4%. Ovaj period se često opisuje kao era „maskulinizirane demokratije“, koju karakterišu patrijarhalne strukture moći i izražen tradicionalizam, u okviru kojih su žene bile uglavnom odsutne iz javne i političke sfere. Položaj žena dodatno je oslabljen uticajem rata, ekonomskom krizom, rastućom nezaposlenošću, raširenim siromaštvom i nasiljem. Primećeno je i da su žene kao kandidatkinje često bile postavljene u izborne jedinice u kojima su njihove stranke smatrale da imaju manje šanse za uspeh, ili su bile pozicionirane na dnu partijskih lista. Ovaj trend nedovoljne zastupljenosti nastavio se tokom celih 1990-ih.

Organizacije civilnog društva i ženski pokret odigrali su značajnu ulogu u povećanju političkog učešća žena. Ovi akteri su radili na uvođenju prvih institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost i politika protiv diskriminacije u Srbiji. Rodne kvote na izbornim listama prvi put su uvedene [Zakonom o lokalnim izborima](#) iz 2002. godine. Izmenama Poslovnika Narodne skupštine, **2003. godine osnovan je Odbor za rodnu ravnopravnost kao stalno radno telo Skupštine.** Tokom ranih 2000-ih uvedena su i ključna institucionalna tela kao što su Zaštitnik građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Uprava za rodnu ravnopravnost, kao i razna pokrajinska tela.

Tokom druge decenije 2000-ih, usvojena je izmena [Zakona o izboru narodnih poslanika](#), kojom je propisano da svako treće mesto na izornoj listi mora biti rezervisano za manje zastupljeni pol. Sledeći važan korak napravljen je između 2019. i 2021. godine, kada je zastupljenost žena u parlamentu postepeno rasla zahvaljujući novoj zakonskoj izmeni. **Od tada je propisano da 40% kandidata na partijskim listama moraju biti žene, odnosno – „manje zastupljeni pol“.**

Osvrćući se na iskustva i svedočenja političarki, neophodno je prepoznati pokazatelje koji nam skreću pažnju da se poslanice i odbornice suočavaju sa omalovažavanjem, diskreditacijom, uskraćivanjem pristupa resursima i drugim izazovima. **To se dešava već u fazi predizborne kampanje, a naročito tokom formiranja kandidatskih lista.** Neke od žena koje su učestvovala u ovom istraživanju navele su da, iako zauzimaju visoke ili leaderske pozicije unutar svojih stranaka, teško dolaze do vidljivosti u javnosti ili medijske pažnje. Pored toga, na parlamentarnim izborima 2022. godine, od 12 izbornih lista koje su osvojile mandate, samo 3 – dakle jedna četvrtina – imale su žene kao nositeljke lista.

Političke stranke same po sebi¹ predstavljaju jedan od ključnih faktora koji oblikuju političko učešće žena. Važno je uzeti u obzir rodnu senzitivnost u procedurama, unutrašnjim pravilima i raspodeli moći unutar političkih institucija, jer to direktno utiče na nivo aktivnosti, uključujući i učešće žena koje obavljaju javne funkcije u procesima donošenja odluka. **Žene svedoče da, iako formalno zauzimaju pozicije odlučivanja unutar svojih stranaka, odluke se donose van formalnih partijskih procedura i tela, koja se zatim koriste samo da bi se legitimisale već donete odluke.**

Na parlamentarnim izborima 2022. godine, od 12 izbornih lista koje su osvojile mandate, samo 3 – dakle jedna četvrtina – imale su žene kao nositeljke lista. Ovaj ishod pokazuje da i dalje postoji značajan jaz između formalnih položaja koje žene zauzimaju u političkim partijama i njihovog stvarnog uticaja na procese donošenja odluka.

Kvote su zaista dovele do povećanja broja žena u Narodnoj skupštini, ali one ne predstavljaju garanciju da će interesi žena biti bolje zastupljeni². Isto tako, sama prisutnost u političkoj sferi ne znači da je taj prostor bezbedan za žene.

Žene u Srbiji najčešće prve korake u politici prave kroz aktivistički angažman. One su među najistaknutijim akterima, naročito unutar antiratnog pokreta. Žene su prisutne i u širim društvenim pokretima, uključujući ekološke kampanje. U nekim od tih pokreta javila se potreba za formiranjem ženskih grupa ili mreža. Ovi modeli su kasnije uvedeni u stranačke strukture u Srbiji. **Međutim, ženske grupe ili Forumi žena često nisu dovoljno integrisani u aktivnosti i programe stranaka, već funkcionišu po principima ženskih sekcija.**

¹ Unutrašnja organizacija, mehanizmi odlučivanja, raspodela resursa i stepen rodne osetljivosti programa političkih partija u Srbiji.

² Nejednaka zarada, ograničen pristup pozicijama moći i rukovodećim funkcijama, teškoće u usklađivanju profesionalnih obaveza i porodičnog života, postojanje rodni stereotipa, neplaćeni kućni i negovateljski rad, kao i prisustvo rodno zasnovanog, porodičnog i partnerskog nasilja, predstavljaju strukturne društvene faktore koji ograničavaju političku participaciju žena i njihov pristup procesima odlučivanja.

2. Pravni okvir i mehanizmi zaštite

2.1. Međunarodni dokumenti

Sledeći dokumenti predstavljaju globalne pravne standarde sa kojima se Srbija usklađuje, a koji nasilje prema ženama u javnom prostoru prepoznaju kao kršenje ljudskih prava. Ovi instrumenti usmeravaju nacionalne zakone i institucionalne odgovore, obezbeđujući bezbedno i ravnopravno učešće žena u javnom životu.

CEDAW – Opšta preporuka br. 35 (2017): Dokument prepoznaje nasilje u javnom/političkom životu kao rodno zasnovano nasilje. Obuhvata fizičko, psihološko, ekonomsko, seksualno i onlajn nasilje. Takođe, obavezuje države da obezbede bezbedno i nediskriminatorno učešće žena.

Smernice OEBS/ODIHR o nasilju nad ženama u politici (2019): Definišu političko nasilje kao rodno zasnovano i usmereno protiv žena. Obuhvata fizičku, seksualnu, ekonomsku i onlajn dimenziju, sa ciljem da se spreči obeshrabrivanje, isključivanje ili ućutkivanje žena u politici.

Istanbulska konvencija (Saveta Evrope): Srbija je ratifikovala ovaj dokument 2013. godine. Konvencija definiše nasilje prema ženama kao kršenje ljudskih prava i primenjuje se u svim javnim sferama, uključujući i onlajn nasilje. Uspostavlja obavezu preduzimanja mera za borbu protiv digitalnog zlostavljanja i mizoginog sadržaja.

GDPR i Zakon o zaštiti podataka o ličnosti Republike Srbije (2008): Usklađuje srpski zakon sa standardima EU i namenjen je zaštiti od neovlašćenog korišćenja ličnih podataka. Takođe pruža pravne resurse putem Poverenika za informacije od javnog značaja i zaštitu podataka o ličnosti.

2.2. Domaći propisi

Ustav Republike Srbije: Zabranjuje diskriminaciju, uključujući onu zasnovanu na polu (član 21), štiti fizički i psihološki integritet (član 23), potvrđuje rodnu ravnopravnost u radu i javnom životu (član 60). Međutim, ne adresira eksplicitno političko nasilje nad ženama.

Krivični zakonik: Kriminalizuje pretnje (član 138), obuhvata uhođenje, uključujući ono putem interneta (član 138a), reguliše objavljivanje ličnih podataka i zloupotrebu podataka (član 146), sprečava opstrukciju političke aktivnosti (član 147), obuhvata zloupotrebu povezanu sa javnim funkcijama (član 170). Ipak, političko nasilje nije sistematski definisano niti posebno tretirano.

Zakon o zabrani diskriminacije: Zabranjuje diskriminaciju na osnovu pola i političkih uverenja. Međutim, rodno zasnovano nasilje nije eksplicitno definisano.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti (2021): Definiše rodno zasnovano nasilje. Obavezuje nadležne organe da obezbede ravnopravno učešće. Zabranjuje diskriminaciju u medijima i putem onlajn platformi. Pruža osnovu za rešavanje nasilja koje se sprovodi putem interneta.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici (2016): Omogućava brzu institucionalnu reakciju na pretnje i može se tumačiti kao primenljiv u političkom kontekstu i u slučajevima onlajn uznemiravanja.

Zakon o elektronskim medijima (2023): Zabranjuje sadržaj koji podstiče diskriminaciju ili nasilje na osnovu pola, političkog opredeljenja i sl.

Zakon o javnom informisanju i medijima (2023): Omogućava sudovima da zabrane medijski sadržaj koji podstiče direktno nasilje.

Parlamentarni mehanizmi zaštite: Kodeks ponašanja narodnih poslanika zabranjuje govor mržnje, stereotipe i uvredljiv jezik. Etički odbor je zadužen za nadzor nad sprovođenjem Kodeksa ponašanja.

Ključni uočeni nedostaci:

- Nepostojanje eksplicitnog prepoznavanja političkog nasilja nad ženama.
- Nedostatak specijalizovanih mehanizama zaštite.
- Odsustvo sistematskog prikupljanja i analize podataka.
- Nasilje u velikoj meri ostaje nekažnjeno, naročito u onlajn okruženju.

Bez prepoznavanja nema zaštite – nasilje se nastavlja.

Nepostojanje institucionalnog prepoznavanja i adekvatnih mehanizama zaštite i dalje doprinosi opstajanju nasilja.

3. Oblici nasilja prema ženama u javnom prostoru

Nasilje prema ženama u javnom prostoru predstavlja preplitanje fizičkog, psihološkog i semiotičkog nasilja, koje se ne dešava izolovano, već kao deo šire strategije usmerene na zastrašivanje žena u javnom prostoru i odvratanje od učešća u javnom i političkom životu.

3.1. Semiotičko nasilje

Semiotičko nasilje predstavlja sofisticirani oblik društvene kontrole koji ne koristi direktnu silu, već značenja i simbole kako bi žene u politici zadržalo na marginama ili potkopalo njihov kredibilitet. Prepoznavanje i dekonstrukcija ove vrste nasilja je od suštinskog značaja za razumevanje šireg konteksta rodne nejednakosti i mehanizama isključenosti iz politike u savremenoj Srbiji.

Političarke su najčešće predstavljane u medijima kroz naslove koji ističu njihovu odeću, emocionalne reakcije ili bračni status, dok se njihove političke pozicije istovremeno marginalizuju ili trivijalizuju. Pored toga, rodno obojen jezik koristi se kao oružje u političkim sukobima, zajedno sa vizuelnom stigmatizacijom, etiketiranjem i rodnim stereotipima.

Semiotičko nasilje ne ostavlja fizičke tragove, ali su njegove posledice duboke: ono stvara okruženje u kojem se žene obeshrabruju od učešća u političkom životu, dok se društvo uslovljava da njihovo prisustvo posmatra kao izuzetak, devijaciju ili čak pretnju.

Semiotičko nasilje stvara teren na kojem fizičko i psihičko nasilje postaju prihvatljivi, pa čak i poželjni. Prepoznavanje i analiza ovog oblika nasilja ključno je za razumevanje šireg konteksta rodne nejednakosti i mehanizama isključenja žena iz političkog života u savremenoj Srbiji.

3.2. Fizičko nasilje prema ženama u javnom prostoru

Fizičko nasilje je najdirektniji i najvidljiviji oblik nasilja, koje podrazumeva upotrebu fizičke sile sa ciljem nanošenja povreda, uspostavljanja kontrole, zastrašivanja ili sprečavanja kretanja ili delovanja osobe. Kada je usmereno protiv žena koje su politički angažovane ili učestvuju u građanskim protestima, fizičko nasilje dobija dodatnu političku i rodnu dimenziju, jer mu je cilj da obeshrabri, ućutka i isključi žene iz javnog prostora. Fizičko i psihološko nasilje tako postaju odgovor na političku neposlušnost.

Uobičajen oblik zastrašivanja jeste fizičko nasilje nad ženama tokom protesta. Ono ne pogađa samo direktne žrtve, već i druge žene koje razmišljaju o političkom angažovanju. Fizičko nasilje funkcioniše kao mehanizam moći i kontrole, ograničavajući slobodu govora i okupljanja.

Iako se dešava u javnosti, fizičko nasilje prema ženama često ostaje nekažnjeno. Žene koje prijave nasilje često nailaze na odbacivanje ili ravnodušan pristup policije i tužilaštva, naročito kada su napadi povezani sa političkim događajima.

Važno je napomenuti da se fizičko nasilje retko javlja izolovano – ono je često praćeno verbalnim zlostavljanjem, seksističkim komentarima i psihološkim pritiskom.

3.3. Psihičko nasilje prema ženama u javnom prostoru

Psihičko nasilje (takođe poznato kao emocionalno ili mentalno nasilje) podrazumeva nameravano nanošenje emocionalne patnje, straha, osećaja nemoći ili nesigurnosti putem verbalnih napada, pretnji, zastrašivanja, omalovažavanja i sistematskog ponižavanja. U kontekstu političkog i građanskog angažmana žena, psihičko nasilje je često najrasprostranjeniji – ali i najteže dokaziv – oblik nasilja, jer se odvija bez fizičkog kontakta, ali ostavlja duboke i dugotrajne posledice. Uobičajen primer jeste upotreba rodno obojene stigmatizacije sa ciljem podrivanja političkog legitimiteta žena u politici.

Primarni cilj psihičkog nasilja nije debata ili politička konfrontacija, već sistematsko zastrašivanje, obeshrabrivanje i, na kraju, isključivanje žena iz učešća u javnom životu. Time se šalje jasna potuka da njihovo prisustvo nije poželjno i da će rezultirati ličnim napadima.

Gljučna karakteristika psihičkog nasilja jeste njegova upornost i ponavljanje.

Iako ne ostavlja fizičke tragove, njegove posledice su duboke i dugotrajne, zbog čega dolazi do demotivacije, marginalizacije i isključenja žena iz javnog i političkog života. U kontekstu Srbije, gde institucije mogu biti neefikasne ili saučesnici normalizaciji mizoginije, psihičko nasilje postaje deo sistemske barijere za jednako učešće žena u političkom životu.

3.4. Mizoginija kao osnova i motivator nasilja prema ženama u javnom prostoru

Mizoginija predstavlja ideološki temelj, semiotičko nasilje funkcioniše kao kulturni aparat normalizacije, dok fizičko i psihičko nasilje deluju kao operativni mehanizam kontrole. Zajedno, oni čine matricu zastrašivanja usmerenu na ućutkivanje žena, njihovo obeshrabrivanje i isključivanje iz procesa javne i političke transformacije.

U ovom kontekstu, mizoginija ne funkcioniše samo kao predrasuda, već kao ideološki osnov koji legitimizuje nasilje prema ženama koje su „izašle iz svoje dodeljene uloge“.

U Srbiji, mizoginija nije izolovan slučaj, već temeljna karakteristika javnog i političkog diskursa. Čak i institucije koje su formalno zadužene za očuvanje ravnopravnosti često nekritički reprodukuju takav jezik. Zabeleženo je više slučajeva tokom skupštinskih zasedanja u kojima upotreba mizoginog jezika nije bila sankcionisana, niti je poslanicama pružena zaštita. Prepoznavanje i dokumentovanje ovakvih izjava od suštinskog je značaja za razumevanje rodno zasnovanog nasilja prema politički aktivnim ženama, jer one otkrivaju kako simboli degradacije oblikuju stvarni status i prostor deljavanja političarki i aktivistkinja.

3.5. Seksualno uznemiravanje prema ženama u javnom prostoru

Seksualno uznemiravanje je oblik rodno zasnovanog nasilja koje se ispoljava kroz neželjene seksualne komentare, gestove, dodire ili ponašanja koja imaju za cilj ili za posledicu ponižavanje, zastrašivanje, degradaciju ili stvaranje neprijateljskog okruženja za ženu. U političkom kontekstu, seksualno uznemiravanje se koristi kao sredstvo za isključivanje iz javnog prostora, kombinujući elemente moći, kontrole i mizoginije.

Seksualno uznemiravanje žena u politici i tokom građanskih protesta predstavlja oblik mizoginog političkog nasilja koje objedinjuje fizičku i psihičku dominaciju, seksualizaciju političkog tela žene i javnu diskvalifikaciju autoriteta žene. To je mehanizam kontrole i isključivanja koji dodatno sužava prostor za angažman žena i šalje jasnu poruku da politička moć u Srbiji i dalje funkcioniše po patrijarhalnim pravilima, a ne na osnovu ravnopravnosti.

Seksualno uznemiravanje žena u politici i na protestima najčešće dolazi iz pozicija moći: od kolega, partijskih lidera, nosilaca javnih funkcija, ali i od policijskih službenika, medijskih komentatora i pojedinaca iz mase.

Iako je vidljiv, ovaj oblik nasilja često ostaje nekažnjen. **Čak i kada se dešava u javnom prostoru, poput parlamenta, protesta, u medijima ili na društvenim mrežama, seksualno uznemiravanje se retko sankcioniše, jer institucije u Srbiji ne prepoznaju uznemiravanje u političkom kontekstu kao poseban oblik nasilja.**

U Srbiji, seksualno uznemiravanje političarki i aktivistkinja se sistematski ne evidentira, ne istražuje niti procesuiru. Brojne žene su javno govorile o uznemiravanju od strane partijskih kolega, nosilaca funkcija, medijskih komentatora ili građana, ali institucionalni odgovori često izostaju.

3.6. Nasilje prema ženama na Internetu posredstvom tehnologije

Nasilje prema ženama posredstvom tehnologije obuhvata sve oblike nasilja koji se sprovode prema ženama, pojačavaju ili omogućavaju korišćenjem digitalnih tehnologija. U kontekstu političkog i građanskog aktivizma žena u Srbiji, ovaj oblik nasilja postaje sve rasprostranjeniji i ozbiljniji, naročito u periodima pojačanih društvenih tenzija i političkih protesta.

Nasilje posredovano tehnologijom predstavlja nov, ali izuzetno opasan oblik rodno zasnovanog nasilja u političkom kontekstu Srbije. Prepoznavanje, dokumentovanje i sankcionisanje ovih oblika nasilja od ključnog je značaja za izgradnju bezbednijeg, demokratskijeg i rodno ravnopravnog društva.

4. 4. Iskustva političarki i aktivistkinja – nalazi iz istraživanja o uticaju nasilja prema ženama u javnom prostoru u Srbiji

Političko učešće žena u Srbiji beleži napredak kada je reč o formalnoj zastupljenosti tokom poslednjih decenija, ali njihova iskustva i dalje su obeležena diskriminacijom, nasiljem i brojnim strukturnim preprekama. Cilj ovog istraživanja bio je da pruži uvid u lične narative političarki i aktivistkinja o njihovom učešću u političkom životu, izazovima sa kojima se suočavaju i strategijama koje koriste kako bi se oduprle pritiscima i rodno zasnovanom nasilju.

Istraživanje je sprovedeno putem polustrukturisanih intervjuja sa 30 ispitanica iz različitih političkih i društvenih konteksta, što je omogućilo temeljno razumevanje kako pojedinačnih iskustava, tako i šireg društvenog okvira unutar kojeg se žene politički angažuju.

4.1. Ulazak u politiku i motivacija

Za većinu ispitanica, ulazak u politiku bio je motivisan idealima i ličnim osećajem odgovornosti prema društvu, a ne željom za ličnom afirmacijom („*promene se ne mogu dešavati kroz projekte, već i kroz politiku*“). Politički angažman najčešće je započinjao kroz studentske i građanske proteste, aktivizam u lokalnim udruženjima ili učešće u omladinskim forumima političkih stranaka. Za neke žene, ulazak u politiku predstavljao je prirodan nastavak njihovog građanskog i profesionalnog angažmana. Za pojedine ispitanice, sport, obrazovanje ili profesionalno iskustvo predstavljali su važnu odskočnu dasku.

Mnoge ispitanice su istakle da je njihova motivacija za ulazak u politiku bila povezana sa otporom prema autoritarnim strukturama i željom da doprinesu demokratizaciji („*želela sam da pokažem da politika ne mora da bude prostor korupcije i sukoba, već i prostor za promene i unapređenje zajednice*“).

U Srbiji se politika najčešće posmatra pretežno kroz mušku perspektivu kao „arena“ u kojoj protivnika treba poraziti, a ne kao prostor za saradnju ili zajedničko rešavanje problema. Nasuprot tome, ispitanice u ovom istraživanju svedoče da je njihov ulazak u politiku gotovo uvek bio motivisan društvenim vrednostima i solidarnošću; borbom protiv nepravde; željom da unaprede položaj žena i zajednice. Umesto da politiku doživljavaju kao „karijernu lestvicu“ ili prostor za ličnu dominaciju, one je vide kao platformu za promene i opšte dobro. Njihove priče naglašavaju empatiju, zajedništvo i mreže podrške.

Razlika se može uočiti i u načinu na koji žene odgovaraju na izazove, stvarajući mehanizme otpornosti, solidarnosti i kreativnog otpora³. Dok „muški pristup“ politiku vidi kao polje osvajanja, „ženski pristup“ je bliži polju brige i transformacije. Zbog toga su žene koje su učestvovala u ovom istraživanju navele da često ulaze u politiku alternativnim putevima, kao što su civilni sektor, studentske i građanske inicijative, budući da su formalne stranačke strukture oblikovane prema muškim obrascima moći i samopotvrđivanja.

Ispitanice su obavljale različite funkcije: od lokalnih odbornica i predsednica odbora, do narodnih poslanica i potpredsednica stranaka. Njihov politički uspon retko je bio linearan – mnoge su prepoznate kroz aktivizam u lokalnoj zajednici pre nego što su dobile institucionalnu poziciju. Međutim, politička vidljivost često je bila praćena otporom i omalovažavanjem od strane kolega, kao i medija, što je ograničavalo prostor za delovanje.

Neke ispitanice su se privremeno povukle iz politike ili značajno smanjile svoj angažman, navodeći iscrpljenost kao razlog, dok su druge usvojile strategije „periodičnog povlačenja“ kako bi sačuvala svoje lične kapacitete.

³ Na primer, kroz povezivanje sa civilnim sektorom, oslanjanjem na međusobnu podršku i korišćenjem sopstvenih kapaciteta.

Pored formalnog političkog učešća, važno je istaći i iskustva žena aktivistkinja. One su svedočile da su upravo kroz proteste, kampanje i rad u civilnom sektoru razvile veštine liderstva, javnog nastupa i mobilizacije zajednice. **Za mnoge od njih, aktivizam je predstavljao slobodniji pristup za izražavanje i oblikovanje političkih stavova – ali i polje u kome su se prvi put susrele sa pritiscima i oblicima nasilja.**

4.2. Iskustva nasilja i uznemiravanja

Ispitanice su opisale širok spektar nasilja koje su doživele – od institucionalnih i medijskih kampanja linča, preko onlajn pretnji smrću i uvreda, javnog ponižavanja, do fizičkih napada, uništavanja imovine i zastrašivanja članova porodice.

Konkretni slučajevi nasilja

Fizičko i direktno nasilje

Ispitanice su opisale fizičko nasilje i pritiske, uključujući zastrašivanje i direktne napade („*Jedan čovek me je pljunuo na ulici...*“). Ovi incidenti jasno ukazuju na vezu između političkog angažmana i fizičke represije, gde oštećenje imovine i fizički napadi nose eksplicitnu poruku odvratanja i zastrašivanja. Ispitanice su primetile da su se takvi incidenti često dešavali nakon što su javno iznele određene stavove ili nakon medijskih emisija u kojima su bile prikazane na uvrđljiv način.

Institucionalni pritisak i medijske kampanje blaćenja

Nekoliko žena je govorilo o kontinuiranim onlajn napadima – mizoginimi seksističkim komentarima, pretnjama smrću i objavljivanju privatnih podataka. Jedna ispitanica izjavila je da je na društvenim mrežama dobijala poruke poput „*trebalo bi te zaklati*“, dok su druge opisalo kao su im deca bila meta onlajn napada. Ispitanice su identifikovale onlajn nasilje kao posebno štetno jer je javno, ostaje dostupno duže vreme, teško se uklanja i ostavlja duboke psihološke posledice.

Institucionalni pritisak i medijske kampanje blaćenja

Nekoliko žena je izvestilo da su bile mete organizovanih medijskih kampanja u kojima su prikazivane kao „izdajnice“ i „strane plaćenice“. Takve kampanje uključivale su višesatne televizijske emisije i tabloidne članke sa ciljem javnog ponižavanja i diskreditacije. Istovremeno, suočavale su se sa prekršajnim postupcima zbog učešća na protestima, dok su njihove prijave nasilja često odbacivane uz obrazloženje „nedostatka dokaza“. Ove situacije ilustruju oblik dvostruke viktimizacije – žene trpe nasilje, a zatim i sekundarnu viktimizaciju kroz postupke institucija i medija.

Psihičko nasilje i pritisci u privatnoj i javnoj sferi

Nekoliko ispitanica je opisalo da su bile izložene uvredama, poniženju i izolaciji unutar političkih stranaka ili institucija u kojima rade. U nekim slučajevima bile su žrtve mobinga na radnom mestu, uključujući pokušaje uklanjanja sa funkcija, javno sramoćenje ili uskraćivanje mogućnosti za učešće u procesima donošenja odluka. Posebno težak oblik nasilja odnosio se na targetiranje njihovih porodica. Neke ispitanice su naglasile da je njihov strah za bezbednost dece i najbližih veći od straha za sopstvenu sigurnost.

Nasilje koje je jasno imalo rodnu dimenziju, često je bilo povezano sa periodima pojačane javne vidljivosti, kada su ispitanice istupale u javnom prostoru. Taj strah – i za sebe i za porodicu – dodatno je pojačavao pritisak na žene da se povuku iz javnog života ili pribegnu autocenzuri („*Objavljena je na Instagramu naša adresa...*“).

Svedočenja žena angažovanih u javnom i političkom životu otkrivaju ponavljajući obrazac: tendenciju da se značaj nasilja koje doživljavaju umanjuje.

Primetno je da takvi incidenti često ostaju nerešeni. Nedostatak vremena, energije ili pristupa mehanizmima podrške često ostavlja žene bez realnih opcija. **Kao rezultat toga, nasilje u velikoj meri ostaje neprijavljeno, a počinioci nekažnjeni.** Umesto da bude adekvatno prepoznato, procesuirano i sankcionisano, nasilje postaje normalizovano u javnom i političkom prostoru („*Nasilje na internetu i društvenim mrežama je konstantno... ali za mene je to znak da radim nešto važno i da aktivizam ima smisla*“). Nekoliko žena je izričito navelo da nasilje postaje „normalizovano“. Njihova iskustva sa prijavljivanjem nasilja Odeljenju za visokotehnološki kriminal bila su pretežno negativna. Ispitanice su istakle da se takvi postupci retko procesuiraju, počinioci se ne identifikuju i ne snose pravne posledice.

Uz verbalno nasilje, političarke i aktivistkinje često doživljavaju praćenje i uhođenje, ponekad čak i do svojih službenih kancelarija, a neretko se suočavaju i sa fizičkim nasiljem u kontekstu političkog aktivizma – uključujući i unutar zakonodavnih tela (u skupštinskim salama ili neposredno ispred institucija). Ovo nasilje dolazi od strane pripadnika obezbeđenja, bilo formalnih ili neformalnih, ponekad od pripadnika drugih političkih stranaka. Učestalost nasilja raste proporcionalno sa njihovom javnom vidljivošću. **Važno je istaći da žene ne žele da pokažu da ih je nasilje pogodilo do te mere da bi se povukle.** Naprotiv, ova iskustva ih često motivišu da nastave, dajući im novi osećaj snage i potvrdu da je njihov angažman primećen i da ima uticaj.

4.3. Reakcije okoline i institucija, značaj podrške

Iskustva svih ispitanica pokazuju da se obraćanje institucijama često završavalo bez odgovora ili je bilo obeshrabrujuće. Iz svedočenja proizilazi da institucije uglavnom ne reaguju adekvatno na prijave nasilja. Nadležni organi najčešće zauzimaju stav da „nema dovoljno dokaza“, čime ženama jasno stavljaju do znanja da institucionalna zaštita nije zagarantovana. Uprkos tome, žene se i dalje odlučuju da kontaktiraju institucije, najčešće vođene osećajem odgovornosti da dokumentuju incident i pokažu da je nasilje neprihvatljivo („*Poruka je da ništa neće biti bez nas samih, ali da ne smemo da odustanemo od institucija, moramo se vratiti sistemu gde funkcionišu institucije*“).

U mnogim slučajevima, oslanjanje na institucije zamenjuje se neformalnim mehanizmima, kao što su podrška porodice, prijatelja, partijskih kolega i organizacija civilnog društva. Ispitanice naglašavaju da neformalne mreže solidarnosti pružaju i emocionalnu i logističku podršku, često efikasnije od institucionalnih mehanizama. **Međutim, međustranačka solidarnost među ženama je retka i sporadična: političke podele i partijska disciplina ograničavaju stvaranje trajnih mreža podrške.** Ispitanice prepoznaju da određeni stepen solidarnosti postoji, ali ne u vidu opšte ili strukturisane mreže podrške – već individualno, od koleginica iz stranke, pojedinih organizacija civilnog društva ili novinarki.

Ova podrška imala je više dimenzija – emocionalnu (ohrabrenje, prisustvo), praktičnu (pravna pomoć, razmena informacija, organizovanje javnih nastupa) i simboličku (javna solidarnost i osuda nasilja). Podrška unutar stranaka postoji u vidu pravne, emocionalne i logističke pomoći, iako je često neformalna. Ispitanice ističu da je saradnja sa organizacijama civilnog društva značajna, jer one često pružaju pravnu pomoć, psihosocijalnu podršku i vidljivost slučajevima nasilja koje institucije ignorišu. U nekim slučajevima, podrška koleginica iz stranke ili aktivističkih grupa bila je presudna da žene nastave svoj angažman uprkos nasilju. Međutim, napominje se da je solidarnost među političarkama slaba – ili, naprotiv, da postoji visok stepen tenzije u međustranačkim odnosima među njima („*Volela bih da postoji mreža podrške za žene, nevezano za stranke*“).

Podrška je generalno fragmentisana, ali ispitanice prepoznaju i potencijal i potrebu za širim mrežama podrške. Mreže solidarnosti, bilo formalne ili neformalne, često su ženama davale osećaj da nisu same i da njihova iskustva imaju širi odjek u društvu („*Žene u politici treba da se umrežavaju, to je od ogromnog značaja, i treba otvoreno da govore o onome što proživljavaju i osećaju*“).

4.4. Uticaj nasilja na rad i lični život

Nasilje koje su žene doživjele ostavlja duboke posledice, kako na profesionalnom, tako i na ličnom planu. Na profesionalnom nivou, ono dovodi do autocenzure, smanjenog prisustva u javnosti ili izbegavanja određenih tema kako bi se umanjila izloženost napadima. Na ličnom planu, nasilje stvara stalan osećaj nesigurnosti, strah za decu i porodicu, kao i psihički pritisak koji rezultira anksioznošću i, povremeno, privremenim povlačenjem iz javnog života.

Istovremeno, žene su razvile sopstvene mehanizme zaštite – od ličnih strategija (izbegavanje društvenih mreža, nošenje suzavca) do kolektivnih (grupe samopomoći). Ovi mehanizmi su im pomogli da povrate osećaj kontrole i obnove kapacitete za nastavak rada, iako često nisu dovoljni da dugoročno nadomeste nedostatak institucionalne zaštite. **Nasilje najčešće rezultira povlačenjem, smanjenom aktivnošću i osećajem nesigurnosti, ali i povećanom otpornošću.**

Među mehanizmima koji su se pokazali korisnim za žene u politici i aktivizmu u cilju obnove ličnih kapaciteta nalaze se razgovori sa partijskim kolegama, drugim ženama i aktivistkinjama iz ženskih organizacija; bavljenje hobijima; provođenje vremena sa porodicom, sportske aktivnosti. Većina ispitanica su prepoznale potrebu za psihološkom podrškom.

4.5. Razlozi za povlačenje žena iz politike i javnog angažmana

Iako većina ispitanica naglašava da nasilje i pritisak ne dovode odmah do njihovog povlačenja iz politike ili aktivizma, već često izazivaju prkos i želju da se dokažu („*Kada me javno uvrede, osećam prkos – neću im dozvoliti da pobede. To me gura napred.*“), iskustva pokazuju da takav otpor ima svoje granice. Međutim, iako se ovakve reakcije otpora često javljaju neposredno nakon nasilnih iskustava, dugotrajno izlaganje nasilju i nepostojanje adekvatne institucionalne zaštite ostavljaju ozbiljne posledice. Sagovornice govore da nakon godina uvreda, pretnji i omalovažavanja dolazi do sagorevanja, samocenzure i povlačenja.

Strah za bezbednost porodice i dece doprinosi odluci da se povuku ili smanje svoju javnu vidljivost („*...možda nije vredno da se izlažem ako će moja deca da ispaštaju.*“).

Pored nasilja, žene navode i druge faktore koji ih iscrpljuju: nedostatak podrške unutar političkih stranaka, ograničen pristup resursima i medijskoj vidljivosti, kao i stalnu potrebu da balansiraju između javnog angažmana i privatnih obaveza. Kombinacija ovih faktora stvara atmosferu u kojoj mnoge političarke i aktivistkinje biraju „strategije privremenog povlačenja“ kako bi sačuvalе svoje lične kapacitete, dok se neke odlučuju na trajno povlačenje iz javnog života.

4.6. Stavovi i preporuke

Važan zaključak istraživanja jeste potreba za daljim jačanjem pravnih i institucionalnih mehanizama zaštite, kao i potreba za stvaranjem prostora za međustranačku solidarnost i kolektivni odgovor žena na nasilje.

Za žene koje doživljavaju nasilje u političkom ili javnom životu, dostupne opcije uključuju prijavu policiji, pokretanje sudskih postupaka ili aktiviranje institucionalnih mehanizama zaštite, ukoliko su odbornice i nasilje se dogodilo unutar tih institucija. One takođe mogu da dobiju zaštitu javnosti kroz obraćanje medijima, ili da se osloni se na resurse svoje političke stranke za pravnu pomoć ili se obrate organizacijama civilnog društva.

Bilo bi od velikog značaja da žene u javnoj i političkoj sferi imaju mehanizam podrške koji bi se automatski aktivirao svaki put kada se prepozna neki oblik nasilja ili kada ga same prijave („*umesto da se žene obraćaju pravnom timu kada je potrebno, već da postoji mehanizam koji to pokreće*“).

Idealno bi bilo da se takav mehanizam uspostavi unutar institucije, poput Narodne skupštine Republike Srbije, u vidu kancelarije sa stručnjacima i stručnjakinjama za pravnu podršku, kao i za psihološku podršku.

Ova kancelarija mogla bi da funkcioniše kao deo stručne službe Narodne skupštine i bila bi da podjednako dostupna svim političarkama, poslanicama ili aktivistkinjama. Nadležnosti kancelarije za podršku političarkama koje trpe nasilje unutar zakonodavne institucije mogle bi da obuhvataju praćenje aktivnosti u Skupštini, prijavljivanje slučajeva Etičkom odboru (osnovanom prema Kodeksu ponašanja narodnih poslanika), kao i pružanje pravne i savetodavne podrške za dalje prijavljivanje i procesuiranje pred nadležnim institucijama, uključujući direktnu pomoć poslanicama pri podnošenju prijave („*Poruka za druge žene je da budu mudrije, da zatraže pomoć... Moramo da uzmemo stvari u svoje ruke, građani moraju da se pobrinu, žene kada uzmu nešto u svoje ruke, one će to i završiti*”).

Poseban naglasak stavljen je na značaj obrazovanja i rada sa mladima u cilju razgradnje duboko ukorenjenih stereotipa i mizoginije. Preporuke takođe uključuju potrebu za kontinuiranom medijskom kampanjom koja bi isticala neprihvatljivost nasilja nad politički angažovanim ženama, kao i razvoj specijalizovanih mehanizama za prijavljivanje i procesuiranje nasilja koje se dešava u političkom kontekstu.

Preporuke:

Za institucije:

- **Reforma zakonodavstva:** Prepoznati političko nasilje prema ženama kao posebnu kategoriju kako bi se omogućilo dosledno procesuiranje i praćenje.
- **Obavezna reakcija:** Obezbediti blagovremeno postupanje policije i tužilaštva kako bi se sprečila nekažnjivost.
- **Servisi podrške:** Uspostaviti dostupnu psihološku i pravnu podršku, idealno kroz posebnu kancelariju u okviru Narodne skupštine.
- **Transparentnost podataka:** Sistematski prikupljati i objavljivati podatke o nasilju nad politički aktivnim ženama.

Za političke stranke:

- **Unutrašnji mehanizmi zaštite:** Kreirati bezbedne kanale za prijavljivanje i uvesti ulogu ombudsmana.
- **Pravna podrška:** Ojačati pravne timove stranaka kako bi pružali pomoć članicama.
- **Politika nulte tolerancije:** Sprovoditi protokole protiv seksističkog i mizoginog govora.
- **Mreže solidarnosti:** Podsticati unutarstranačku i međustranačku solidarnost radi javnog suprotstavljanja nasilju.

Za medije:

- **Etičko izveštavanje:** Izbegavati seksističke prikaze i usvojiti standarde za poštovanje u medijskom izveštavanju.
- **Podsticanje dijaloga:** Podržavati uravnotežen i nepolarizujući diskurs radi smanjenja neprijateljstva.

Za civilno društvo:

- **Praćenje i zagovaranje:** Nastaviti sa dokumentovanjem slučajeva i pritiskom na institucije.
- **Direktna podrška:** Pružati pravnu i psihološku pomoć kroz fleksibilne i poverljive kanale.
- **Kampanje solidarnosti:** Jačati mreže međusobne podrške i kolektivne odgovore.

Za političarke i aktivistkinje:

- **Umrežavanje i mentorstvo:** Deliti iskustva radi izgradnje otpornosti i efikasnih odgovora.
- **Briga o mentalnom zdravlju:** Normalizovati traženje psihološke podrške kao deo brige o sebi.
- **Dokumentovanje i pravno delovanje:** Voditi evidenciju radi podrške procesuiranju i institucionalnim promenama.

Napomena: Ovu analizu je sproveo Centar za podršku ženama (CPŽ). Izradu analize je finansijski podržala Vestminsterska fondacija za demokratiju (WFD) pod okriljem Vlade Ujedinjenog Kraljevstva Velike Britanije i Severne Irske. Prikazani stavovi pripadaju autorkama i ne predstavljaju nužno zvanične stavove WFD i Vlade Ujedinjenog Kraljevstva.